

ПОДАТКОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

The investigation is dedicated to the problems of developing the methodology, technique and proposals on improving the tax relations analysis. The definition of the category "tax relations" is offered. The transformation of existing Ukrainian fundamentals of taxation system formation is motivated. The necessity of reorientation of the domestic tax administration priorities is substantiated. The system of activities, directed on providing and improving partner relations between the state (tax service) and taxpayers, and proposals on hidden tax burden decrease are determined. The implementation of the investigation results will provide financial stability for agricultural enterprises and interest harmonization for the taxation process participants.

Актуальність теми дослідження зумовлена невірністю окремих теоретичних, методологічних та практичних питань аналізу податкових відносин — передумови створення ефективності системи оподаткування. Діюча система оподаткування стримує розвиток вітчизняного виробництва, оскільки вона має фіскальну спрямованість, що зумовило високий податковий тиск і постійне адміністративне втручання податкових органів у господарську діяльність суб'єктів підприємництва. За незначний проміжок існування податкової системи сформувалися негативний світогляд та сприйняття платниками податкового інституту як такого, що спричиняє не лише економічне, а й моральне їх виснаження. Це разом із відступом від визнаних світом основних принципів побудови податкової системи зумовило низький рівень збирання податків, ухиляння від їх сплати, появу значних тінювих оборотів обігових коштів [1].

Такий стан вимагає перегляду існуючих податкових принципів, обґрунтування оптимального податкового рівня, прийнятного для всіх учасників податкового процесу, а також формування якісно нових взаємовідносин, що базуються на засадах партнерства, взаєморозуміння та взаємоповаги.

Вагомий внесок у дослідження питань теорії та практики функціонування ефективного механізму податкового регулювання економіки зробили як зарубіжні вчені-економісти: Ф. Бекон, С. Брю, Т. Гоббс, Д. Кейнс, так і вітчизняні: В. В. Буряковський, О. Д. Василик, Д. І. Дема, М. Я. Дем'яненко та ін.

Однак, незважаючи на численні наукові розробки, проблема аналізу податкових відносин не отримала системного розв'язання ні в нашій країні, ні за кордоном, а тому й надалі залишається актуальною та є предметом даного дослідження.

Метою статті є розробка системи аналітичного забезпечення формування і розвитку ефективних по-

даткових відносин — передумови гармонізації інтересів суб'єктів податкового процесу.

Податкові відносини формуються на одній із стадій єдиного процесу відтворення, тобто на стадії розподілу частини вартості створеного сукупного доходу, і є владними відносинами, що існують між державою в особі уповноважених нею органів, з одного боку, та юридичними і фізичними особами — платниками податків — з іншого.

Податкові відносини можна поділити на складові: майнові відносини у сфері збирання податків, що ґрунтуються на владному підкоренні суб'єктів оподаткування вимогам публічної влади;

організаційні відносини між органами державної влади та місцевого самоуправління з приводу встановлення та введення податків;

відносини у сфері податкового адміністрування, що пов'язані з поточною діяльністю податкових органів, забезпеченням своєчасності та повноти сплати податкових платежів до відповідних бюджетів і позабюджетних фондів.

У загальній сукупності фінансових відносин виділяють дві важливі сфери: державні фінанси та корпоративні. Залежно від характеру діяльності учасників фінансових відносин вищезазначені сфери поділяють на більш вузькі. Так, до складу державних фінансів входять: консолідований бюджет держави, державні кредити та позики, державні страхові, пенсійні та інші соціальні фонди, фінанси державних підприємств та закладів. У свою чергу, до складу корпоративних фінансів відносять фінанси корпоративних формувань — корпорацій, акціонерних товариств та ін.; фінанси кредитних закладів, у тому числі банків; фінанси приватних підприємств; фінанси недержавних страхових організацій, пенсійних фондів тощо.

Чутливим індикатором стану державних та корпоративних фінансових відносин є податкові відносини. Якщо перевага надається державним фінансам, то збільшується обсяг податкового вилучення до бюджету, звужуються інтереси суб'єктів господарювання — корпоративних фінансів, що негативно вплине на економіку та призведе до переливання інвестиційних ресурсів в інші галузі. І навпаки, необґрунтоване надання пільг, обмеження обсягів збирання податків скорочує можливості держави у фінансуванні суспільно необхідних програм (рисунок) [1].

Рис. Податкові відносини у фінансовій системі держави

Податкові відносини є складним динамічним суспільним явищем, яке аналізується з метою контролю, регулювання та вдосконалення — передумови ефективною системи оподаткування. Сутністю податкових відносин є економіко-правові, владні відносини, які виникають між державою і суб'єктами господарювання внаслідок податкового перерозподілу частини знову створеної вартості з метою формування фінансових резервів для досягнення суспільно необхідних цілей.

Після аналізу стану вітчизняної податкової системи та умов виробника, що вона створює, виявлено особливості в оподаткуванні сільського господарства. Так, аналіз податкових надходжень зведеного бюджету України показав, що за останні роки їх питома вага у валовому внутрішньому продукті (ВВП) поступово скорочується — з 26,5% у 1997 р. до 21,0% у 2002 р. [2]. Причиною цього є низька ємність внутрішнього ринку, розширення тіньового сектору. Найбільш важливими податковими платежами в Україні залишаються податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість, прибутковий податок та акцизний збір, а для сільськогосподарських товаровиробників — фіксований сільськогосподарський податок.

Серед непрямих податків, що стягуються в Україні, слід виділити податок на додану вартість, який введений замість податку з обороту і застосування якого ґрунтується на принципі європейського методу накладних. Проте, незважаючи на привабливість податку на додану вартість, його питома вага у ВВП скоротилась протягом 1998 – 2002 рр. на 2,8 пункту і становила у 2002 р. 5,1 відсотка [3].

Невиконання плану надходжень призводить до скорочення обсягу фінансування суспільних витрат. Тому при аналізі податкових надходжень, що вилучаються державою, необхідно звертати увагу і на напрямки їх використання, оскільки поняття "податкові відносини" передбачає наявність фіскально-регулюючої діяльності держави з метою створення фінансових резервів для фінансування суспільних витрат.

Повнота та вчасність податкових надходжень для задоволення суспільних потреб у необхідних обсягах залежить від діяльності податкової служби. Основним критерієм оцінки регулюючої спрямованості існуючої податкової системи є показник рівня податкового тиску на підприємства та суспільно-економічний сектор, що розраховується як питома вага податків у прибутку, доданій вартості, виручці від реалізації продукції, національному доході, валовому внутрішньому продукті. Аналіз показника податкового тиску на додану вартість продукції підприємства дав змогу зробити наступні висновки: в умовах, що склалися в оподаткуванні, підприємства повинні віддавати близько 50% створеної ними доданої

вартості; у підприємств, які здійснюють випуск трудомісткої продукції, вилучається більша частка доданої вартості, що робить непривабливим випуск такої продукції; є не вигідним зростання заробітної плати, оскільки з неї стягується більший відсоток податків, що збільшує обсяги тіньового обороту.

Крім податкового навантаження, на рівень податкових правопорушень впливає обсяг та якість масово-роз'яснювальної роботи, яка проводиться податковим органом країни і є однією з важливих його функцій.

Проблемним залишається і питання створення сприятливого податкового середовища функціонування аграрного сектору України. Так, основним елементом податкової реформи на селі, починаючи з 1999 р., було запровадження фіксованого сільськогосподарського податку, який значно знизив податкове навантаження. Зокрема, у 2002 р. порівняно з 1998 р. він зменшився на 12,2 пункту (таблиця) [2; 4].

Таблиця

Динаміка податкового тиску на сільськогосподарські підприємства України, %

Показники	Роки				
	1995	1998	2000	2001	2002
Питома вага податків у валовому доході	16,4	20,6	6,8	7,5	8,4
Рівень сплати податків	39,7	44,9	67,8	71,2	92,4
Рівень рентабельності, збитковості (+, -)	11,3	-24,7	-23,4	-19,5	-2,1

Як результат, реакцією аграрного сектору на введення фіксованого сільськогосподарського податку стало покращення податкової дисципліни та зменшення рівня збитковості сільськогосподарських підприємств починаючи з 1999 р., хоча її масштаби залишаються досить значними.

Однак досвід застосування фіксованого податку в сільському господарстві показав, що досягнення повної консолідації всіх податкових платежів в один є неможливим. Так, коли суб'єкт господарювання купував сільськогосподарську продукцію у сільськогосподарського виробника, він був змушений завищувати ціну реалізації своєї продукції на суму невідшкодованого податку на додану вартість. Це, в свою чергу, призводило до зниження конкурентоспроможності продукції аграрних формувань. Крім того, база обчислення та особливість механізму соціальних платежів не дозволяють об'єднати їх з іншими платежами.

Важливим елементом стабільності та критерієм ефективності системи оподаткування виступає фінансовий стан суб'єктів господарювання. З метою оцінки фінансової стійкості та податкоспроможності аграр-

ного сектору України необхідно проаналізувати фінансову звітність сільськогосподарських підприємств Харківського району Харківської області. В результаті аналізу виявлено, що фінансовий стан більшості господарств району є незадовільним. Так, із 20-ти підприємств на сьогодні успішно діючими є мінімум два і максимум — чотири-п'ять, які за наявності відповідних умов ще мають можливість відновити свій виробничо-фінансовий потенціал. Виходячи з результатів проведеного аналізу, можна зробити висновок, що в сільському господарстві існують об'єктивні ознаки необхідності створення сприятливих економічних умов, в яких першочергова роль належить оподаткуванню.

Використовуючи результати діагностики вітчизняної податкової системи і світового досвіду вивчення податкових відносин, обґрунтовано необхідність їх подальшого розвитку як засобу боротьби з тіньовою економікою, основними елементами якого є забезпечення пріоритету прав особи в податкових взаємостосунках, переорієнтація функцій податкової служби з фіскальної на обслуговуючо-контролюючу та запровадження механізму зниження непрямого податкового тиску [5].

На підставі аналізу податкових відносин у сільському господарстві України і вивчення світового досвіду основними напрямками розвитку оподаткування аграрного сектору є:

- посилення інноваційно-інвестиційного характеру податкової системи;

- врахування сезонності сільськогосподарського виробництва та збереження обігових коштів у виробничий період — збирання податків повинно здійснюватись у другій половині або за результатами діяльності календарного року;

- сплата податків виключно у грошовій формі;

- поступовий перехід до диференційованого багатоканального механізму сплати податків, основними з яких є прибутковий податок, податок на нерухомість, податок на додану вартість, соціальні платежі;

- формування ринку землі та визначення реальної її вартості як бази оподаткування;

- збереження політики розрахунків із зобов'язань за податком на додану вартість як елемента оздоровлення ресурсного потенціалу аграрного сектору;

- забезпечення новоствореним фермерським господарствам як мінімум трирічного мораторію на сплату податків;

- інтеграція податкового та бухгалтерського обліку з метою скорочення витрат на їх здійснення;

- спрощення процедури оподаткування в сільському господарстві не повинно знищити систему бухгалтерського обліку.

Як показує досвід зарубіжних країн, досягнення високого рівня сплати податків є можливим завдяки

гармонізації податкових відносин, важливою складовою яких є активна співпраця податкової адміністрації з суб'єктами господарювання. Внаслідок низького рівня такої взаємодії загострюється питання податкових правопорушень. У зв'язку з цим необхідна переорієнтація діяльності податкових органів з суто адміністративно-владної на обслуговуючо-контролюючу, в якій чільне місце відводиться послугам із проведення регулярного податкового виховання та правового інформування платників податків [5].

Крім того, необхідно з урахуванням досвіду ринково орієнтованих країн розробити рекомендації, які б послабили антагонізм платників податків із владою і створили передумови для активізації поповнення бюджету. Для цього між платниками та владою необхідно досягти консенсусу, відкритості й діалогу в їх взаємовідносинах, створити національні й регіональні інститути соціального партнерства, основними підрозділами яких є інформаційно-правові центри для всіх членів суспільства.

Отже, активна робота з платниками податків, підтримка їх податкової ініціативи створюють передумови економічного зростання та розвитку атмосфери високої податкової культури, змінюють суспільства до процесу оподаткування [6].

Податкові відносини відображають якісні властивості системи оподаткування, вони є проявом ефективності впровадження механізму збирання податків. При цьому стан податкових відносин не обмежується лише параметрами розвитку податкової системи, оскільки вони залежать від політичної, законодавчої та морально-психологічної ситуації у всьому суспільстві.

Оцінка податкових відносин вимагає комплексного підходу до їх аналізу, який включає дослідження стану податкових розрахунків, процесу та напрямів витрачання зібраних у бюджеті податкових платежів.

Світовий досвід свідчить, що позитивні ринкові перетворення в економіці країни можливі лише за наявності потужного державного регулювання.

Аналіз показав, що використання фіксованого сільськогосподарського податку разом із застосуванням інвестиційно-спрямованого механізму податку на додану вартість знизило збитковість сільськогосподарського виробництва [5].

Враховання особливостей сільськогосподарського виробництва та надання податковій системі властивостей інноваційно-інвестиційного характеру передбачає необхідність подальших досліджень доцільності застосування додаткових заходів, зокрема таких, як розрахунок за податковими зобов'язаннями у другій половині або за результатами календарного року, право вибору одного з методів ведення обліку господарських операцій, надання інвестиційних податкових кредитів, вибір методу нарахування аморти-

зації, пільги в оподаткуванні нерухомості суб'єктів господарювання і доходів, що використовуються для покращення якісних властивостей земель та ін.

Література: 1. Шиш А. М. Аналіз альтернативних методик оподаткування сільськогосподарських підприємств України // Науковий вісник Національного аграрного університету. — К.: НАУ. — 1999. — Вип.15. — С. 179 – 184. 2. Статистичний бюлетень за січень – грудень 2002 року // Держкомстат України. — К., 2002. — 212 с. 3. Статистичний бюлетень за січень – грудень 2001 року // Держкомстат України. — К., 2001. — 192 с. 4. Шиш А. М. Рівень оподаткування та його оцінка // Науковий вісник Національного аграрного університету. — К.: НАУ. — 2001. — Вип. 35. — С. 164 – 167. 5. Горохов В. Удосконалення системи оподаткування сільськогосподарських підприємств // Вісник податкової служби України. — 2003. — №62. — С. 39 – 41. 6. Шиш А. М. Культура податкових відносин як необхідний елемент їх вдосконалення // Науковий вісник Національного аграрного університету. — К.: НАУ. — 2001. — Вип. 37. — С. 230 – 234. 7. Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 років" від 18 січня 2001 року №2238-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — №2. — С. 15 – 18. 8. "Про фіксований сільськогосподарський податок" Закон України від 17 грудня 1998 року №320-XIV // Офіційний вісник України. — 1998. — №25. — С. 3 – 12. 9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін в Положення про порядок справляння та обліку фіксованого сільськогосподарського податку" від 17 липня 2003 року №1066 // Податки і бухгалтерський облік. — 2003. — №61(619). — С. 5 – 8.

*Стаття надійшла до редакції
24.03.2004 р.*

УДК 614.2

Филатов В. М.

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ: СБОРЫ С ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ

The forms of legal and illegal cash payments in the health care branch are examined. Their causes and consequences are analysed. The measures as to increasing the efficacy of the health care system functioning are proposed.

В настоящее время трансформационные процессы в экономике Украины еще не в полной мере коснулись сферы здравоохранения. Тем не менее в централизованно-распределительной системе сферы здравоохранения возникли и развиваются отдельные элементы рыночных отношений, проявлением которых являются сборы с пользователей, то есть

оплата пациентами наличными за оказываемые им услуги. В результате имеют место определенные противоречия, которые не способствуют повышению эффективности работы системы в целом. Поэтому целью данного исследования является изучение мирового опыта использования сборов с пользователей в механизме финансирования системы здравоохранения, анализ явлений такого рода в Украине и выработка рекомендаций по повышению эффективности функционирования сферы здравоохранения. Анализ специфических финансовых отношений, рассматриваемых автором в статье, является одним из элементов комплексного исследования проблемы трансформации экономических отношений в сфере здравоохранения в условиях транзитивной экономики.

В качестве объектов исследования выступают системы здравоохранения Украины, России и экономически развитых стран Европы. Выбор обусловлен тем, что сферы здравоохранения развитых европейских стран представляют собой сформировавшиеся системы, основанные в подавляющем большинстве стран на принципах обязательного социального медицинского страхования. Здравоохранение России тоже лишь недавно перешло на эти принципы. Таким образом, представляется возможность исследовать как недостатки переходного периода, так и явления, имеющие место в сформировавшихся системах. Проблема сборов с пользователей, в той или иной степени, рассматривается в трудах В. Бойкова, И. Клямкина, Л. Тимофеева, Г. Сатарова, С. Шишкина, И. Шеймана и других ученых. Ситуация в странах Европы анализировалась автором на основании результатов исследований Европейской обсерватории по системам здравоохранения.

Сборы с пользователей имеют место во многих странах, однако причины этого явления и доля сборов с пользователей в общем объеме финансирования здравоохранения в разных странах неодинаковы. В экономически развитых странах перед обществом стоит задача сдерживания роста расходов на здравоохранение. Применяемые страховые схемы организации системы здравоохранения, в которых платежи за оказываемые услуги производят сторонние плательщики, потенциально способствуют росту спроса на медицинские услуги, то есть роста расходов на здравоохранение. В результате может сложиться ситуация, когда предельная социальная выгода от полученных медицинских услуг будет ниже предельной социальной себестоимости. Поэтому введение в той или иной степени оплаты наличными за предоставляемые медицинские услуги направлено на сокращение чрезмерного спроса, который не вызван реальной необходимостью. Размер плате-